УДК [027.1:34](477.43/.44) (=162.1)"19"

Тетяна Кароєва (Соломонова),
кандидат історичних наук, доцент,
докторант Вінницького державного педагогічного
університету ім. Михайла Коцюбинського

Юридична література у приватних книжкових зібраннях поляків Поділля початку XX століття

У статті розкрито зміст збірок юридичних видань та визначено їхнє призначення у приватних книжкових зібраннях поляків Поділля початку XX ст.

Ключові слова: *юридична література, приватні бібліотеки, поляки, Поділля.*

У польській шляхетській культурі XVI—XVIII, згодом XIX ст. юридична література мала особливе значення. Український історик Н. Яковенко присвятила цьому окремий нарис "Шляхетська правосвідомість у дзеркалі обігу правничої літератури на Волині й Наддніпрянщині" [1]. Окреслюючи ставлення тогочасного дворянина до юриспруденції, вона писала, що, з одного боку, шляхтичу потрібно було мати певні фахові знання для відстоювання і демонстрації власних прав, а з іншого — в його очах фахівці-юристи набували особливої ваги як гравці зі словом, котрі володіли непересічним умінням. Крім того, за тодішньою традицією саме правнича кар'єра надавала можливість збіднілому шляхтичу досягти певних висот у суспільстві. Вона, як і військова або конфесійна стежка, не вважалася ганебною для дворянина. З-поміж усіх професійних занять лише фах юриста визнавався гідним шляхтича, оскільки пов'язувався з функціонуванням шляхетської держави [1, с. 98].

До складу однієї з перших, відомих нам світських приватних книгозбірень Поділля, що належала Г. Орловій та зберігалася на околицях Бара в другій половині XVI ст., входили правничі друки. Їх можна вважати матеріальним свідченням прикордонного розташування цього краю: це були правові збірки маґдебурзького, польського ("Statuta Regni Poloniae", або "Статут Яна Гербурта") права, що діяли на теренах Королівства Польського, та Литовський статут, що був чинний на землях Великого Литовського князівства [2]. У пізніших польських зібраннях на кресах Речі Посполитої часто зустрічається збірник "Volumina legum" [3; 4].

Ставлення іншого прошарку населення ранньомодерної України — священиків — до цього виду літератури можна продемонструвати на прикладі рукопису 1660 року шаргородського священика Г. Димитриєвича, який уклав "Біблію малу, зібрану з різних книжок, вибраних думок, коротко заради легшого розуміння і пам'яті не дуже освічених читачів" [5]. У списку використаних ним джерел, крім Острозької Біблії, Номоканона, "Зерцала богословія" К. Транквіліона, "Лексикона" П. Беринди, "Требника" П. Могили, "Ключа разуменія" І. Галятовського, хронік, житій святих та панегіриків, перекладних повістей, згадувалися "Порядки судові", тобто звід законів маґдебурзького права Б. Ґроїцького. Укладач збірки намагався передати польськомовний текст, друкований готичним шрифтом, звичною для читача тогочасною літературною українською мовою. Він, представник середнього прошарку освічених людей другої половини XVII ст., який проживав далеко від тодішніх духовних центрів України, на теренах, що були в епіцентрі недавньої національно-визвольної боротьби, вважав за потрібне подати певну правову інформацію для недосвідчених читачів.

Ще одним доказом тодішнього поважного ставлення до юридичних друків є їхня вартість. Так, на одній з книг із фондів Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тимірязєва "Constitucie statuta y przywileie, na walnuch seymiech Koronnuch od roku panskiego 1550 az do roku 1625, uchwalone" (Краків, 1625) є напис про її придбання за 30 флоринів. Зауважимо, середня вартість книги у середині XVII ст. становила близько 10 злотих [6, с. 140—142], а будівництво кам'яного будинку в Кам'янці-Подільському середини XVII ст. могло коштувати від 200 до 1000 флоринів [7, с. 202]. Згаданий напис, на наш погляд, зроблений у XVII ст., адже пізніше поширеною грошовою одиницею став злотий.

Правнича література у свідомості освіченої людини набувала неабиякого статусу, особливо на теренах Поділля, оскільки на певних етапах історичного розвитку українські етнічні землі послідовно потрапляли до складу різних країн, де діяли свої правничі системи. Для того щоб дотримуватися їхніх законів, потрібно було вивчити спочатку місцеві законодавчі матеріали, що поширювалися у рукописному, а згодом у друкованому вигляді. Крім того, юридична професія давала багато можливостей для самореалізації, матеріального благополуччя, досягнення певного соціального статусу, що було особливо корисним для представників польської спільноти у Російській імперії XIX — початку XX ст., адже на державній службі їм складно було зробити кар'єру.

У приватних книжкових зібраннях XVII — початку XX ст. поступово нагромаджувалась юридична література. Після поразки України у визвольних змаганнях (1917—1920), з приходом радянської влади, уже у 1919 році на Поділлі почалася націоналізація приватних колекцій та бібліотек, книги з яких сьогодні зберігаються у Вінницькій ОУНБ ім. К. А. Тимірязєва, переважно у відділі рідкісних і цінних видань (далі — РіЦ). Фонд юридичної літератури відділу охоплює близько 1,3 тис. томів, що стали джерельною базою нашого дослідження. Хронологічно представлено книги від 1562 до 1916 років, серед яких 1 одиниця зберігання, надрукована у XVI ст., 6 — XVII ст., 39 — XVIII ст. Більшість видань XIX — початку XX ст. репрезентує російську правничу систему, вони належали колись фаховим юристам або профільним установам Поділля. Завдяки перегляду фонду de visu нами встановлено попередніх власників майже 700 томів. Особливу увагу привертає фонд юридичної літератури іноземними мовами (книги, друковані будь-якою мовою, крім української та російської). Збірка складається з 62 одиниць зберігання, з яких 6 — латиною, 1 — англій-

© Кароєва (Соломонова) Т., 2013

ською, а решта — польською мовою. Більшість книг, попередніх власників яких вдалося встановити, походять із колекцій поляків: родових зібрань Грохольських з П'ятничан (тепер входить до складу Вінниці), Потоцьких з Тульчина, Руссановських з Якушинців (тепер Вінницького р-ну), Собанських з Ободівки (тепер Тростянецького р-ну), Якубовських з Люлінців (тепер Калинівського р-ну), а також 8 вінницьких поляків-адвокатів: Л. Длуголенцького (187?—1939), Я. Зелінського, Л. Клінгера (1873—?), Б. Лєщинського (?—1910), Я. Олтаржевського, Й. Осторога-Садовського, А. Станєвича (?—1940), Ф. Ціонглінського.

Метою пропонованої публікації є характеристика юридичних видань та з'ясування їхнього призначення у приватних книжкових зібраннях поляків Поділля початку XX ст.

Коло книжкових інтересів різних прошарків населення здавна було у центрі уваги вчених-книгознавців. Наприкінці XX ст. нового забарвлення дослідженням у цьому напрямі надали історики та соціологи читання, яких цікавить читання у різні історичні епохи різних країн світу, його залежність від конфесійної приналежності або державного устрою. Так, західноєвропейські вчені Р. Шартьє та Г. Кавалло, укладачі збірника статей "История чтения в западном мире от Античности до наших дней" (М., 2008), вважають, що у кожній конкретній історичній ситуації сприйняття тексту залежить від авторської рефлексії, навичок і звичаю певного читацького середовища або групи, а також матеріальних параметрів носія тексту (форми книги і загального вигляду сторінки, шрифту і титульного аркуша) [8, с. 10]. Російський соціолог А. Рейтблат, навпаки, звертає увагу на стабільність низки показників читання у часі [9, с. 6]. Запропонований ними підхід взяли на озброєння соціальні історики, зокрема вітчизняні Н. Яковенко [1], М. Яременко [10], які вивчають вплив культурних факторів на розвиток соціальних процесів в історичній динаміці. У контексті другої половини XIX — початку XX ст. книга розглядається як засіб збереження етнічної ідентичності та формування національної пам'яті [11; 12], і юридичні видання можуть у цьому плані відіграти неабияку роль.

Серед досліджених видань найдавнішою правничою книгою відділу РіЦ є коментовані виклади німецького міського права, так званий "Саксон". Польський переклад коментарів, здійснений Б. Ґроїцьким, набув популярності в міських адміністраціях Речі Посполитої. Цей звід мав становити невилучну власність конкретного суду або магістрату, зберігаючись або в канцелярії, або в архіві. Судді, члени магістратів, юристи та інші зацікавлені особи також воліли мати його для приватного користування, тому на твори Б. Ґроїцького був значний попит, їх неодноразово перевидавали польські друкарні до 1760 року, коли звід був надрукований востаннє.

Аналізована книга є конволютом, до складу якого входять алігати "Porządek Sądów y spraw miejskich prawa Majdeburskiego" (б. р.), "Artykuły Prawa Majdeburskiego, które zowią Speculum Saxonum" (1565), "Ten Postępek wybran iest z praw Cesarskich" (1582), "Reyestr do porządku y do artykułów prawa Majdeburskiego i Cesarskiego" (1567), "Tytuły prawa Majdeburskiego do porządku i do artykułów" (б. р.), "Ustawa płacey y Sądów w Prawie Majdeburskim" (1562). Перший алігат "Porządek Sądów..." містить власницький напис чорним чорнилом "Цей Саксон кам'янецького магістрату" польською мовою скорописом. До останнього алігата доданий рукописний текст присяги кам'янецького регента (або маршалка), який оголошувався під час збирання податків. Цей документ міг з'явитися тільки після 1670 року, коли у Кам'янці-Подільському вперше було створено таку виборчу структуру магістрату, як "рада 40 мужів", що згадується у тексті. З огляду на склад конволюту, його остаточне формування можна датувати часом після 1670 року, але до 1764 року, коли власницький напис зробив Миколай Францишек Олександр Тшемеський. Цей примірник у 1764 році вже існував у сучасному складі та мав палітурку, на форзаці та нахзаці якої власник зробив написи.

Для зручного користування зводом автор та його друкар додали до основного тексту реєстри (предметні покажчики) та глоси, що пояснюють зміст окремих параграфів і термінів. Але комусь із чергових користувачів книгою цього, мабуть, було замало, тому бібліотечний примірник містить ще рукописні маргіналії, які за змістом умовно можна поділити на три групи: пояснення термінології, короткий зміст матеріалу та відсилання до інших дотичних законодавчих норм.

Населення територій, що входили до складу Великого Литовського князівства, користувалося литовським правом. Тільки після Люблінської унії 1569 року суди інкорпорованих земель почали стикатися з коронним (польським) правом. Це дало поштовх до розповсюдження його коментованих видань, відомих за іменами упорядників. У складі фонду відділу РіЦ є варіант Статуту Т. Завадського, друкованого під назвою "Compendium, to jest krótke zebranie wszystkich praw i konstytucji koronnych" (Краків, 1614). Колись він належав, згідно з екслібрисом, відомому львівському бібліофілу Г. Павліковському (1793—1852), а згодом опинився у складі бібліотеки Собанських з Ободівки.

Коронне польське право поступово поширилося теренами усього Поділля. Серед збірників так званих Коронних сеймових конституцій, що існували у вигляді сеймових ухвал за певні проміжки часу, у фонді РіЦ є вже згадувана "Constitucie, statuta i przywileie, na walnych seymiech Koronnych od roku páńskiego 1550 áź do roku 1625 uchwalone" (Краків, 1625). Друковані примірники Сеймових конституцій розсилалися по воєводствах для використання. Названий бібліотечний примірник використовувався у Подільському воєводстві, що засвідчує напис і слід від великої сургучної державної печатки на останній сторінці. Залишилися вони й на іншому примірнику 1768 року, який згодом потрапив до збірки відомого подільського бібліофіла К. Підвисоцького (1810—1868) з Рихт (тепер Хмельницької обл.), а потім у Стрижавку у бібліотеку Грохольських. Положення коронного (польського) права, прийняті за часи правління короля С. Баторія, відображено ще в одному виданні колекції "Constitucie y przywileie Seymowe za panowania jego krol.: Miłosci krola Stefana".

Польській історії відомі випадки, коли для рішення певних проблем, особливо обрання нового монарха, учасникам сейму доводилося конфедеруватися, тоді рішення таких зібрань виходили друком, як "Konfederacya generalne". Зразками подібних видань є книги 1715 та 1764 років, тобто часів обрання королів Станіслава Августа та Станіслава Понятовського. Примірником "Konfederacya generalne" 1715 року користувалися у якійсь вінницькій адміністративній установі, адже її писар А. Чернецький на зворотному боці титульного аркуша залишив свій підпис і чернетки формулювань судових записів.

Для зручної роботи юристів потрібні були й ретроспективні та спеціалізовані збірки законів. З 1630 року численні збірки вибраних законодавчих актів друкувалися під назвами "Inwentarz praw, statutów, konstytucyi". У складі фонду РіЦ подібні видання представлено друками вже XVIII ст., найстаріший серед яких датований 1733 роком. На особливу увагу заслуговує збірка, що закінчується рішеннями 1754 року, яка колись належала А. Анквичу (1774—1838), архієпископу львівському і празькому, а згодом опинилася у складі бібліотеки Г. Грохольського (1807—1866) з П'ятничан. Останнім збірником вибраних законодавчих актів Речі Посполитої стала праця, представлена у фонді відділу, — "Prawo polityczne i cywilne Korony Polskie i W. X. Litewskiego" (Варшава, 1789—1791), укладачем якої був А. Трембіцький. Серед спеціалізованих збірок законодавчих актів є окремі видання

польських законів стосовно протестантів та постанови цивільно-військової комісії Крем'янецького повіту.

Але юридична практика нагально вимагала єдиного зручного систематизованого зводу законів. У 1732 році Й. Зулуський та С. Конаський започаткували друк "Volumina legum", що був завершений вже по їх смерті орденом піарів[1] у 1782 році. Це був спочатку шеститомник прав польського народу від 1347 до 1736 року, який продовжили піари у двох наступних томах. Він являв собою укладену за хронологією збірку законів, починаючи від статутів Казиміра Великого до сеймової конституції 1780 року. Тобто якщо не враховувати сеймових конституцій 1782, 1784 та 1786 років, постанов Чотирирічного сейму (з 1788 до 1792 року) та останнього гродненського сейму 1793 року, то "Volumina legum" — це хронологічний звід усіх законодавчих актів, що діяли у межах Польщі за часів її державної незалежності. У складі фонду Вінницької ОУНБ імені К. А. Тимірязєва є повний комплект цього видання з основних шести томів та сьомого і восьмого додаткових, а також окремі дублетні томи. Провенієнції окремих волюмів свідчать про їхню належність до складу Люлинецької бібліотеки Якубовських, Якушинецької збірки Руссановських, Немирівської бібліотеки Потоцьких-Щербатової. Велика популярність "Volumina legum" зумовила його передрук без жодних змін у 1859—1860 роках у Санкт-Петербурзі у друкарні Й. Огризка. Примірники цього видання з бібліотек Якубовських, Руссановських та вінницького адвоката Й. Остророг-Садовського також є у фонді відділу. Представлені у ньому й сеймові конституції пізнішого часу — 1782, 1784 та 1786 років.

Крім польського коронного права, населення Брацлавщини тривалий час використовувало й литовське право. З огляду на наявність у фонді відділу тільки пізніх видань III Литовського статуту (1744, 1819, відповідно п'ятого та сьомого перевидань) можна констатувати, що для місцевого нобілітету ця галузь права не мала першочергового значення. Із втратою польською державою незалежності інтерес до права окремих її колишніх територій не зник.

У подільських шляхетських бібліотеках зберігаються й законодавчі збірники, які побачили світ у Відні у 1783 та 1797 роках і були призначені для західних українських земель Галичини та Лодомерії[2] зі складу іншої країни — Австрійської імперії. За часів існування Великого герцогства Варшавського 1 травня 1808 року було запроваджено французький кодекс Наполеона, який зі змінами діяв ще тривалий час на цих колишніх польських територіях. Цю сторінку польського права також можна проілюструвати двома виданнями з профільної збірки бібліотечної колекції. Варшавське видання Кодексу 1809 року з примітками мало непоказний вигляд, "робочий характер", мабуть, коштувало набагато менше і призначалось для широкого використання. А інше — 1810 року — вже на якіснішому папері. Згодом видання опинилося в Україні, де для нього було зроблено палітурку з форзацами з паперу, виготовленому у Трощі 1832 року, що засвідчують філіграні (накладні металеві прикраси на книжковій оправі). Пізніше, наприкінці XIX ст., увійшло до складу бібліотеки Руссановських у Якушинцях. За Російської імперії, коли існувало Царство Польське, виходили друком сеймові "Dyaryusz". Їхній зразок 1818 року також можна побачити у збірках подолян. Ці видання для поляків Поділля не мали прямого практичного зиску, але вони наочно демонструють інтерес до польськості, а їхню меморіальність підтверджує і випуск у 1824 році у Вільно збірників, що містили основи польського та мазовецького статутів XV та XVI ст.

Наукових видань юридичної тематики польською мовою у бібліотечному фонді відділу обмаль, але це дуже відомі друки. Слід згадати перевидання 1787 року праці Т. Островського "Prawo cywilne narodu Polskiego", хоча сучасники відгукувалися про неї із зауваженнями, але численні власницькі написи на бібліотечному примірникові свідчать про його популярність. У бібліотеці Собанських зберігалась праця Т. Чацького "O litewskich, polskich prawach, o ich duchu, źrodłach, zwiazku i o statucie zawartych w piewszum statutie dla Litwy 1529 r." (1843). У монографії В. Мацейовського "Historya prawodawstw slowianskich" (2-е вид, 1858—1865) дано порівняльну характеристику правових систем середньовічних слов'ян: польської, російської, української, сербської, чеської, хорватської та болгарської. Досі поширеною практикою серед науковців є посилання на працю відомого польського і російського правника Р. Губе "Prawo polskie wieku trzynastym" (1874), де вперше зроблений систематизований виклад історії кримінального права (автор спеціалізувався на історії кримінального права за римським та слов'янським правом).

Окремих слів заслуговують видання латиною. Це здебільшого юридичні трактати XVII—XVIII ст. 1677 року видано у Римі трактат П. Паціоні, а 1760 у Венеції — правничий звід А. Рейфенстюеля. Ще чотири примірники надійшли з Тульчинської бібліотеки. Законодавчі коментарі А. Переція вийшли у відомій друкарні Ельзевірів (Амстердам) у 1669 році. Попереднім власником іншої книги про основні засадничі положення ордену єзуїтів, друкованої у Празі 1705 року, був батько першого чоловіка С. Потоцької Я. де Вітте. Йому належали також книга Ф. Ольденбургеро "Tractatus iuridico-politicus de Rebuspubliticus" (Женева, 1677) та коментарі С. Струка на збірник законодавчих актів В. Лаутербаха (Лейпциг, 1700). Охарактеризовані видання походять здебільшого з родових зібрань польської шляхти. Це література іноземними мовами, переважно польською, законодавчого змісту.

Основний масив юридичних видань з книжкових збірок вінницьких адвокатів-поляків носить офіційний, науковий та довідковий характер. Це російськомовна література, автори — провідні фахівці Російської імперії. Книги К. Малишева, І. Тютрюмова, К. Побєдоносцева, В. Ісаченка та інших спеціалістів представлено у фонді РіЦ у чотирьох—п'яти примірниках. Можна зауважити про особливу популярність творів відомого російського юриста, подолянина В. Спасовича. Його книги, причому не тільки фахового, а й літературного та політичного спрямування, знаходилися у багатьох бібліотеках Східного Поділля. Водночас жодного тому зі "Свода законов Российской империи" в бібліотеках юристів-практиків не виявлено, проте простежується перевага, що надавалася тематичним виданням законодавчих матеріалів.

Увагу до громадсько-політичного життя Російської імперії відображала фахова література публіцистичного спрямування. Після революції 1905—1907 років російське суспільство активно обговорювало реформування державного ладу, зокрема його судочинства. Тому підтвердженням є книга В. Синайського "Необходимо ли нам спешить с изданием гражданского уложения и можем ли мы создать его в настоящее время?" (Варшава, 1911), збірник статей "Против смертной казни" (М., 1906), брошура відомого американського журналіста Дж. Кеннана "Тюрьмы в России" (СПб., 1906).

Вінницькі юристи цікавилися не тільки книжковою продукцією: для професійного самовдосконалення передплачували фахову періодику: "Вестник гражданского права", "Журнал гражданского и уголовного права", "Право". Причому згідно з редакційною статистикою щотижневої газети "Право" Подільська губернія 1904 року за кількістю передплачених примірників у Російській імперії займала тринадцяте місце з 91-го [13].

Треба підкреслити, що юридична література була чи не єдиним російськомовним галузевим фондом у книжкових збірках вінницьких адвокатів-поляків, а щодо історичної,

[1] Католицький чернечий орден, який займався навчанням юнацтва.
[2] Латинська назва Волинського князівства, складової Галицько-Волинського князівства.

художньої та мистецької літератури, то помітну перевагу вони надавали польськомовним виданням, що засвідчує аналіз фонду відділу РіЦ [14]. Зрештою, у Російській імперії законодавча книга друкувалася тільки російською мовою, провідні фахівці писали теж російською.

Підсумовуючи розглянуте, зазначимо, що юридична література у складі приватних книжкових зібрань поляків Поділля початку XX ст., крім традиційних освітньої та професійної, виконувала ще низку функцій:

— меморіальну — польські правничі стародруки, переважно законодавчого характеру або з історії права, мали нагадувати (символізувати) про державницьке минуле польського народу, сприяти збереженню його ідентичності;

— ідеологічну — символізуючи давню державність польського народу, видання польського права мали сприяти формуванню національної пам'яті;

— джерельну — завдяки документам, що входили до складу законодавчих збірок, можна було підтвердити шляхетські привілеї та пройти легітимізацію (підтвердження дворянського статусу) в Російській імперії;

— гедоністичну — колекціонування та володіння старовинними виданнями могли приносити задоволення їхнім власникам.

Список використаної літератури

1. *Яковенко Н.* Паралельний світ: дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI—XVII ст. / Н. Яковенко. — К. : Критика, 2002. — 415 с. — (Серія "Критичні студії" ; вип.1).
2. *Prusiewicz A.* Biblioteki na Podolu i ich ekslibrisy / A. Prusiewicz // Exlibris. — Lwow, Kraków, 1922. — Zesz. IV. — S. 73.
3. *Aftanazy R.* Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej. T. 10 : Województwo Bracławskie / R. Aftanazy. — 2-e wyd. — Wrocław, Warszawa, Kraków, 1996. — 565 s.
4. *Aftanazy R.* Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej. T. 9 : Województwo Podolskie / R. Aftanazy. — 2-e wyd. — Wrocław, Warszawa, Kraków, 1996. — 458 s.
5. *Перетц В. Н.* К истории украинской повести XVII в. / В. Н. Перетц // Перетц В. Н. Исследования и материалы по истории старинной украинской литературы XVI—XVIII веков. — Л., 1926. — Ч. 2. — С. 107—139.
6. Фрис В. Історія кириличної рукописної книги в Україні / В. Фрис. — Л. : Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 2003. — 188 с.
7. *Пламеницька О.* Сакральна архітектура Кам'янця на Поділлі / О. Пламеницька. — Кам'янець-Подільский : Абетка, 2005. — 388 с.
8. *История* чтения в западном мире от Античности до наших дней / ред.-сост.: Г. Кавалло, Р. Шартье ; пер. с фр. М. А. Руновой, Н. Н. Зубкова, Т. А. Недашковской. — М. : ФАИР, 2008. — 544 с. — (Библиотечный бестселлер).
9. *Рейтблат А. И.* От Бовы к Бальмонту и другие работы по исторической социологии русской литературы / А. И. Рейтблат. — М. : Новое лит. обозрение, 2009. — 448 с.
10. *Яременко М.* Київські монастирські та приватні чернечі бібліотеки XVIII століття і "літературні уподобання" монашества / М. Яременко // Український археографічний щорічник. — 2004. — Вип. 8/9. — С. 346—365.
11. *Соломонова Т. Р.* Книга як знаряддя збереження етнічної ідентичності поляками Поділля другої половини XIX — початку XX ст. / Т. Р. Соломонова // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. — 2010. — Вип. 18. — С. 328—331.
12. *Кароєва (Соломонова) Т. Р.* Книга у формуванні національної пам'яті недержавних націй другої половини XIX — початку XX ст. (на прикладі Подільської губернії) / Т. Р. Кароєва (Соломонова) // Національна пам'ять: соціокультурний та духовний виміри. Національна та історична пам'ять : зб. наук. пр. — 2012. — Вип. 4. — С. 155—165.
13. [*Передовая* статья] // Право : еженед. юрид. газ. — СПб., 1904. — № 53. — С. 1.
14. *Соломонова Т. Р.* Про книгозбірні юристів Вінниці початку XX ст. / Т. Р. Соломонова // Подільський книжник : альманах. Вип. 2 (2009) / Вінниц. обл. універсал. наук. б-ка ім. К. Тимірязєва. — Вінниця, 2010. — С. 70—85.

В статье раскрыто содержание коллекций юридических изданий и определено их предназначение в частных книжных собраниях поляков Подолья начала XX в.

The article reveals content of collections of legal literature and defines their purpose in Polish private book collections in Podillia of the beginning of XX century.

Надійшла в редакцію 18 жовтня 2012 року